

ИНОВАЦИЈЕ у настави

часопис за савремену наставу

YU ISSN 0352-2334

UDC 370.8

Vol. 22

др Милица Радовић-Тешић
Учитељски факултет, Београд

Стручни
рад

Мали појмовник грамађичких и линђиситичких термина (наставак из бр. 2008/3, стр. 40–52)

Резиме: Циљ овога рада је да студентима (и ученицима) понуди систематизован и алфабетски уређен појмовник грамађичких и линђиситичких термина који се срећу у оквиру наставног садржаја предвиђеног за предмет Српски језик на Учитељском факултету. Појмовник ће бити посебно добродошао студентима чија места студирања не располажу великим библиотекама, нишним библиотекама снабденим речницима, енциклопедијама, лексиконима. Овај вид презентације грамађичких и линђиситичких садржаја помоћи ће корисницима да стручне садржаје усвајају из другој ула и на један експлицитнији начин, путем сажетих дефиниција, по потреби пошкрећених конкретним примерима.

Кључне речи: појмовник, грамађички термини, линђиситички термини, дефиниције, појмови.

предикатив – именски део предиката који се назива и **именски копулативни предикатив** а означава садржај који се приписује субјекту на три начина: а) придевском јединицом конгруентном у роду и броју са субјектом: Саша је *уредан*; б) именичком јединицом која стоји у облику номинатива: Марија је *студенткиња*; в) именичком јединицом у неком падежу који има квалификативно значење: То решење је *од изузетног значаја*. **Прилошки копулативни предикатив** је прилошки део предиката којим се означава месна, ситуациона или временска квалификација која се приписује субјекту: Учитељски факултет је *врло близу*.

предикативност – својство глагола у личном глаголском облику да се субјекту у ре-

ченици приписује нека ситуација (радња, стање или особина за одређено време или се показује лични однос према ономе што се приписује субјекту).

предикатска реченица – реченица у ужем смислу којом се именује синтаксичка јединица формирана помоћу глагола у личном (финитном) облику употребљеног у функцији предиката. Назива се и *финитна реченица*.

предлози – непроменљива врста помоћних (функционалних) речи које стоје испред одређених падежних облика самосталних речи и означавају ближи однос према другим речима у реченици. Ти односи могу бити: просторни (*пог кућом*), временски (*од јутра до мрака*), уз-

рочни (збої болесїи), циљни (ради уїиса на факултет) итд.

предлошко-падежна конструкција – конструкција (у традиционалној граматичи и: синтагма) коју чини предлог и падежни облик именице са различитим конституентским вредностима: именичким, придевским или прилошким (страх *од некоїа*; човек у *їодинама*; дрво *їред кућом* итд.).

предње (тврдо) непце – део говорног апарата који чини меко ткиво, *palatum*, које се налази иза алвеола до последњих кутњака.

предњонепчани сугласници – палатали, сугласници који се творе на предњем непцу, *palatum*: ч, ц, ћ, њ, ж, ш. **Предњонепчани сонанти** су: ј, љ, њ.

пређашње несвршено време – в. имперфекат.

пређашње свршено време – в. аорист.

презент – садашње време, прост глаголски облик који се гради додавањем личних наставка за 1, 2. и 3. л. јд. и мн. на презентску основу: *-м, -ш, -о, -мо, -ше, -у (-ју, -е)*. Означава ситуацију, тј. радњу, стање или збивање који се врше у време када се о њима говори.

презентска основа – једна од две глаголске основе која се добија одбијањем наставка *-мо* од првог лица множине презента: *носи-мо, їише-мо*.

прелазни (транзитивни) глаголи – глаголи који својим лексичким значењем захтевају објекат у облику акузатива без предлога (у неким случајевима у облику партитивног генитива): *орати* (њиву), *чиїати* (књигу), *волети* (девојку), *пити воду* (воде).

префикс – (лат. *praefixum*) предметак, творбени формант, творбена афиксална морфема која стоји испред речи одн. творбене основе и спаја се са њом чинећи нову реч са посебним значењем: *до-їисаїи, їра-човек, не-весео*.

префиксација – префиксални творбени начин, творба речи помоћу префикса: *наїисаїи, коауїор, їодофицир, сабеседник, їомали, не-весео* итд.

префиксално-суфиксална творба – творба речи при којој се са творбеном основном истовремено спајају префикс и суфикс: *забрeжје, довраїак, обeсхрабрийи, їоїколеница*.

придеви – адјективи, променљиве несамосталне одредбене речи које стоје уз именице и ближе их одређују показујући какво је што – **описни** придеви, чије је што – **присвојни** придеви, од чега је што – **градивни** придеви, и показују на које се место одн. време односи оно што именица значи.

придевска промена – в. промена придева.

придевске заменице – заменице које имају функцију придева, имају три рода и два броја, одређују именице. Деле се на: присвојне (посесивне), показне (демонстративне), односно-упитне, неодређене, одричне и опште (одређене) заменице.

придевски део предиката – придев као део именског предиката: *Девојка је виїка и леїа*.

призренско-тимочки дијалекат – старији штокавски дијалекат екавског изговора који заузима простор у Србији између Призрена на југу и Тимока на северу. Источна граница се пружа јужно од Зајечара границом са Бугарском, јужна границом између Србије и Македоније, према Призрену и Ђаковици а западна и северозападна са Албанијом, испод Дечана и Вучитрна према Сталаћу. Северна граница је на Ртњу и Тимоку. Важније особине овог дијалекта су: неки његови говори чувају стари полугласник: *дбн, шбнбк*; вокално *л* дало је у једном делу овог дијалекта *лу*: *слуза, слунце*, а у другом делу је остало без промене: *слнце, слза*. Неки говори чувају *л* на крају речи: *казал*. Јављају се уг-

лавном два падежа: номинатив и акузатив. Инфинитив је неџао. Има само један акценат.

прилози – адверби, углавном непроменљива врџа речи које стоје уз глаголе, придеве, именице и друге прилоге одређујући их у нечему. Само неки прилози имају компарацију.

прилог прошли – глаголски прилог прошли: *видевши / видеџ, седевши / седеџ*.

прилог садашњи – глаголски прилог садашњи: *џресујући, џевајући, чиџајући*.

прилошке одредбе – факултативни (необавезни) конституенти реченица или неличних глаголских јединица с прилошким (адвербијалним) значењем који проширују основну информацију исказану реченицом или неличним глаголским јединицама: одредбе за место, одредбе за време, одредбе за узрок, одредбе за начин итд.

прилошки предикат – врџа предиката где функцију приписивања особине субјекту врџи прилог: То је *ужасно*.

природни род – род по коме се биђа природно полно разликују међусобно. Постоје два природна рода: мушки, женски. Средњи род који имају млада жива биђа која немају уочљиве одлике мушког или женског пола.

присвојна заменица сваког лица – придевска заменица *свој,-а,-е...* која означава припадање сваком лицу.

присвојне заменице – врџа придевских заменица којима се означава припадање 1-ом, 2-ом и 3-ем лицу: *мој,-а,-е, џвој,-а,-е, џјов,-а,-о, џен,а,-о; наш,-а,-е, ваш,-а,-е, џихов,-а,-о*.

провинцијализам – неџижевна језичка особина локалног (дијалекатског) карактера, регионализам.

продуктивна реч – реч која својим творбеним обрасцем може послужити за чешћу творбу нових речи: *џеваџи – џеваџ, веслаџи – веслаџ*.

продуктивни афикс – афикс (префикс, суфикс, инфикс) помоћу кога се творе нове речи исте категорије: *џо-, не, џра; -аџ, -иђ, -ина, -о-* итд.

прогресивна асимилација – једначење двају гласова у корист првог гласа: *моџа – мојеџа*.

проклитика – (фр. *proclitique*) неакцентована реч која чини акценатску целину са речју иза себе: *џод руку, за брдом*.

промена (флексија) – опџта особина именица, придева, заменица, бројеџа (деклационих речи) и глагола (конјугационих речи) да се појављују у различитим облицима, са различитим наставцима уз основу речи.

променљиве речи – речи деклације (именице, придеви, заменице, бројеџи) и речи конјугације (глаголи).

проста реченица – реченица која има само субјекат и предикат: *Киша џага, Легена киша џага*.

просте речи – речи које гласовним склопом не можемо довести у везу са другим речима, нетворбене речи.

прости глаголски облик – глаголски облик састављен само од једне речи. Такви су: презент, аорист, имперфекат, инфинитив, императив, глаголски придев радни, глаголски придев трпни, глаголски прилог садашњи, глаголски прилог прошли.

просто-проширена реченица – традиционални термин за реченицу која осим субјекта и предиката има још неки члан - одредбу или допуну: Марко је отиџао на утакмицу.

прошло време – перфекат.

прошло несвршено време – имперфекат.

прошло свршено време – аорист.

психолингвистика – грана лингвистике која се бави проучавањем психолошких и физи-

олошких појава у току говорног процеса и комуникације.

пуризам – (лат. *purus*, чист, правилан) тежња за чишћењем језика од страних речи и израза или дијалекатских особина.

р – алвеоларни вибрантни сонант.

радни глаголски придев – глаголски облик који се добија додавањем наставака *-о, -ла, -ло, -ли, -ле, -ла* на инфинитивну основу. Ако се инфинитивна основа завршава на сугласник онда се у облицима мушког рода између основе и наставка јавља непостојано *а: шрес-ао, шрес-ла*.

разговорни језички стил – један од видова остваривања употребе језика као средства комуникације. Карактерише га већа слобода у одступањима од књижевне норме.

разједначавање гласова – дисимилација.

растављање речи на слоге – преношење делова речи у нови ред уз поштовање правописних правила која се односе на растављање сугласничких група од два или више сугласника.

раставне (дисјунктивне) реченице – врста независних реченица у напоредном односу код којих оно што се њима казује стоји у алтернативном односу и реализује се само једна ситуација. Обележје ових реченица је везник *или*: *Данас ћемо ићи на ушакмицу или ћемо посетити музеј*.

„Рат за српски језик и правопис“ – значајна расправа Ђуре Даничића објављена у години тријумфа Вукове реформе 1847. у Будиму којом се подржава Вукова реформа и указује на неоснованост аргумената против Вука које износе његови противници, првенствено Ј. Хаџић.

редакција старословенског језика – уношење црта народног (националног) језика при преписивању старословенских текстова код појединих словенских народа, одступања од старословенског језика: српска редакција старо-

словенског језика, чешка или руска редакција старословенског језика.

редни (ординални) бројеви – врста бројева који означавају у коме се реду налази појам означен именицом уз коју стоје: *шрећи* (разред), *прво* (место), *осми* (ред), *хиљаду шрестиа осамдесет деветиа* (година).

редундантан – сувишан, ирелевантан, неважан.

рекција – управљање једне речи према другим речима у реченици. Нпр. рекција глагола *захтевати* у реченици: *Држава захтева ирекид сукоба* је прави објекат у акузативу без предлога, или: *Одвикао се од љушења* где глагол *одвићи се* захтева допуну у генитиву.

релатив – означавање једне врсте предикативности, поред индикатива и модуса.

релативне реченице – в. односне реченице.

ресавска школа – књижевна делатност калуђера на челу са Константином Филозофом у 14. веку, за време владавине деспота Стефана Лазаревића, у манастиру Манасији у Ресави.

ресавски говор – говорни тип екавског изговора штокавског дијалекта на подручју које обухвата слив реке Ресаве.

реторско питање – обавештајна реченица у облику упитне реченице: *Пишао ме је да ли идем на море*.

Рјечник хрватског или српског језика – историјски речник у 23 тома који је издала Југославенска академија знаности и умјетности у Загребу. Започео га је Ђура Даничић који је прву књигу издао 1880. а последња је изашла 1976.

рефлекс – замена, одраз: нпр. рефлекс старог гласа „јат“ у српским дијалектима: *јесма, ијесма*.

рефлективна заменица – повратна заменица.

рефлективни глагол – повратни глагол.

реч – утврђени гласовни скуп одн. најмање један глас који има значење или синтаксичку функцију; основна јединица именовања у језику. У морфологији речи се деле на *променљиве* (деклинационе и конјугационе) и *непроменљиве*, у синтакси, са гледишта функције у реченици: на *конституентске* и *помоћне* (функционалне). Подела речи може бити по различитим основама.

речце – непроменљива врста речи којима се обично износи лични став према ситуацији у реченици: *вероватно, заиста, можда, збиља* и др.

реченица – најшира синтаксичка јединица усмене или писане комуникације, комуникативно целовита одн. завршена синтаксичка јединица састављена од речи. Као синтаксичке јединице реченице могу бити *комуникативне* (реченице у ширем смислу) и *предикатске* (реченице у ужем смислу).

реченична интонација – реченична мелодија која се манифестује подизањем и спуштањем тона. Свака реченица има своју посебну интонацију.

реченична инверзија – в. инверзија.

реченична перспектива – распоред реченичних конституената и употреба реченичне интонације и акцента као информативана актуелизација реченице.

речник – књига у којој се тумаче, пописују или евидентирају речи једног или више језика. Речници могу бити различити – општи, тезауруси који описују све речи једног језика или парцијални који се односе на један временски, територијални или употребни сегмент књижевног језика или дијалекта. Речници могу бити савременог језика, историјски, етимолошки, дијалектолошки, речници синонима, антонима, хомонима, жаргонски, речници страних речи, термилошки, једнојезични, двојезични, вишејезични итд. Први речник српског јези-

ка је *Српски рјечник* Вука Караџића (Беч, 1818, 1852). За савремени језик посебно су значајна још три једнојезична речника: шестотомни *Речник српскохрватскога књижевног језика* који је издала Матица српска из Новог Сада (1967–1976), вишестомни *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* који издаје Српска академија наука и уметности, а израђује Институт за српски језик (досад је изашло 17 томова а израда је у току) и једнотомни *Речник српскога језика* (Матица српска, 2007).

род – граматички род; глаголски род.

романизам – особина или реч неког од романских језика у неком нероманском језику.

русизам – особина или реч руског језика у неком другом језику.

рускословенски језик – облик књижевног језика код Срба у Војводини у време аустроугарске власти који карактерише руска редакција црквенословенског језика.

с – зубни безвучни струјни (фрикативни) сугласник.

самогласници (вокали) – гласови при чијем изговору ваздух из плућа пролази кроз душник и покрећући гласне жице слободно тече кроз усну дупљу. У српском књижевном језику има пет самогласника (вокала): *и, е, а, о, у*. Деле се на самогласнике предњег реда: *и, е* и самогласнике задњег реда: *а, о, у*.

самогласничко р – сонант *р* у положају носиоца слога: *крв, њрви, крсти, њрскати*.

самостална реч – реч која може имати самосталну службу у реченици: именице, именичке заменице, количински прилози и бројеви, самостално употребљене друге речи.

састављено и растављено писање речи – одељак у правопису српског језика који чини скуп правописних правила којима се прописује начин писања сложеница, полусложеница и скупа речи.

саставне (копулативне) реченице – врста сложених независних реченица у напоредном односу код којих је ситуација означена другом реченицом смисаоно истог смера са првом реченицом: *Укључио је шелевизор и легао ушакмицу*. Везници за означавање ових реченица су: *и, ња, ше, ни, ниш*.

саставни везник – један од везника саставних реченица.

свршени глаголи – глаголи свршеног глаголског вида: *рећи, скочити, викнути, зайевати, одсвирати*.

силазни акценат – в. акценат.

симбол – језички знак који у датом језику носи неко значење, означава неку појаву.

синегдоха – језички механизам пренесеног значења речи којим се део посебно представља као целина: *У школама се ученику поклања највећа пажња*. Није имао *крова* над главом.

сингулар – граматички број једнина.

singularia tantum – именице које имају само облике једнине: именице које означавају лична имена (*Марко, Весна*), географски називи (*Београд, Копаоник*), градивне именице (*злато, млеко*), неке апстрактне именице (*радоси, њевање*) и сл.

синхроничан – истовремен.

синхронија – савременост, истовременост. У језику: стање у датом тренутку.

синкретизам – синкретизам облика: једнакост облика за различита падежна и друга значења, нпр. у српском језику једнаки су облици датива, инструментала и локатива множине именица м. ср. и ж. рода: *своговима, јушрима, женама*.

синоними – (грч. *synonimos*) речи различите по фонетском склопу а једнаке или блиске по значењу: *отаџбина – домовина, њиш – друм, вајра – отањ, весео – радосиан, журиши – хишаши*.

синонимија – појава синонима у језику.

синтагма – (грч. *syntagma*) синтаксичка јединица коју чине две или више речи синтаксички повезаних које означавају један појам или имају исту функцију у реченици. Синтагме имају главну реч и један или више зависних конституената. Зависно од тога шта чини главну реч, синтагме се деле на **именичке** (*висок младић*), **придевске** (*врло леј*), **прилошке** (*изузетно способан*) и **глаголске** (*вршиши њренос*).

синтакса – (грч. *syntaxis*, састав) део граматике који проучава синтаксички систем језика, тј. принципе на основу којих се од речи формирају реченице као целовите јединице комуникације.

синтаксички – који припада синтакси, који се односи на синтаксу.

систем – у језику: организована целина, састав свих језичких јединица везаних сталним односима: граматички систем, лексички систем и др.

ситуација – радња, стање или збивање које се у реченици приписује субјекту.

скраћенице – речи које се по правописним правилима пишу скраћено: *ишд.* – и тако даље, *мр* – магистар, *кг* – килограм.

слагање – у синтакси: конгруенција; у творби речи: творбени начин настанка нових речи помоћу срastaња двеју или више посебних речи, одн. њихових граматичких основа у једну реч, композиција. Срastaње може бити просто (*данубиши, Београд*) и са спојним вокалом (*јуо-зајад, риболов*).

славеносрпски (славеносербски) језик – књижевни језик Срба у Војводини настао у другој половини 18. века мешавином рускословенског и српкословенског језика. Њиме су писали Захарија Орфелин и др.

славист(а) – онај који се бави проучавањем словенских језика и књижевности.

славистика – наука која се бави проучавањем словенских језика и књижевности.

сливени гласови – африкате.

словенски језици – група индоевропских језика коју чине следећи језици: *источнословенски*: руски, украјински и белоруски; *западнословенски*: пољски, чешки, словачки, лужичкосрпски; *јужнословенски*: словеначки, српски, хрватски, македонски, бугарски.

словенски просветитељи – в. Ћирило и Методије.

слово – графички знак (писани или штампани) којим се означава најмања говорна јединица, глас. Српска ћирилица има 30 гласова и 30 слова, а српска латиница има 27 посебних знакова, а 3 гласа (lj, nj, dž) се бележе са по два слова.

слог – најмања и основна јединица изговора која се остварује једним артикулационим (изговорним) захватом, а кога чине или један сам самогласник или самогласник са једним или више сугласника: *Бе-о-траг*, *Вр-шац*.

слоготворан – који може да буде носилац слога.

слоготворно р – сонант р у самогласничкој функцији: *црв*, *рђав*.

сложене реченице – језичке јединице које се састоје од две или више независних реченица. Деле се на независносложене реченице у напоредном односу и зависносложене реченице.

сложени глаголски облици – глаголски облици који се састоје од помоћног глагола (*јесам*, *биши*, *хтеши*) у личном глаголском облику (обично енклитичком) и одговарајућег глаголског придева одн. инфинитива глагола који се употребљава. У српском језику пет је сложених глаголских облика: **перфекат** (*чишао сам*), **плусквамперфекат** (*бејаш чишао* или *био сам чишао*), **футур I** (*чишаћу*, *ја ћу чишаћи*), **футур II** (*будем чишао*) и **потенцијал** (*чишао бих*).

сложени глаголски предикат – глаголски предикат састављен од глагола непотпуног значења (нпр. *моћи*, *требаћи*, *хтећи*, *мораћи* и др.) или од фазних глагола (нпр. *почећи*, *наставити*, *стаћи*, *прекинути* и др.) у личном облику и од инфинитива или презента са речцом да другог глагола: *Марко није хтео да се шакмичи*. – *Он је почео учити*.

сложенице – речи настале творбеним начином слагања (композиције): *трагонацелник*, *Београд*, *илавокос*, *данубићи*.

социолошка лингвистика – врста лингвистике која се бави односом између језичких и друштвених појава.

сонанти (гласници) – гласови при чијем стварању ваздушна струја која је покренула гласне жице пролази неометано упркос препрекама: *в*, *р*, *ј*, *л*, *љ*, *н*, *њ*. По месту артикулације могу бити: *двоуснени*: *м*, *уснено-зубни*: *в*, *алвеоларни*: *р*, *л*, *н* и *предњонейчани*: *ј*, *љ*, *њ*.

Сосир, Фердинанд де (1857-1913) – швајцарски лингвиста, творац модерне структуралне лингвистике.

спојни самогласник (вокал) – инфикс у сложеницама *-о-* или *-е-* који везују две творбене основе у једну реч: *лов-о-крадица*, *илух-о-нем*, *кућ-е-власник*.

спона (копула) – глаголски облик који везује субјекат и именски део предиката, предикатив.

средњи род – граматички род именица које се односе на млада бића, а завршавају се на *-о* и *-е* (*дете*, *йиле*, *момче*, *јаће*) и именице за неживо на *-о* и *-е* (*село*, *писмо*, *поље*, *име*), neutrum.

српска редакција – старословенски текстови са особинама, цртама српског народног језика. Особине српске редакције (упрошћен фонетизам, један полуглас уместо два, орални гласови уместо назала и др.) срећу се већ од 12. века.

српскохрватски (хрватскосрпски) језик – бивши књижевни језик широко засноване штокавске стандардизације који је функционисао у некадашњој Југославији после Другог светског рата до њеног распада у четири републике: Србији, Хрватској, Босни и Херцеговини и Црној Гори. Овај језик је био стандардизован на основу закључака Новосадског договора (1954) и имао је свој Правопис (1960).

стандардни језик – в. књижевни језик.

староцрквенословенски језик – један од назива старословенског језика.

старословенски језик – члан источне групе јужнословенске језичке заједнице, први књижевни језик Словена настао на основици језика македонских Словена. Писана документа старословенског језика сачувана су у преписима а писана су глагољцом (*Кијевски мисал*, *Зорафско јеванђеље*, *Маријино јеванђеље* и др.) или ћирилицом (*Савина књија*, *Сујрасаљски зборник*, *Хиландарски огломци* и др.).

Стевановић, Михаило (1903–1997) – српски граматичар, академик, професор Универзитета у Београду. Један је од редактора *Правописа српскохрватског књижевног језика* (1960), аутор средњошколске граматике српскохрватског језика у више издања и аутор универзитетске граматике *Савремени српскохрватски књижевни језик*, I и II део.

стилистика – (фр. *stylistique*) део науке о језику који проучава индивидуалне и функционалне стилове употребе језика (разговорни, административни, новинарски, књижевноуметнички, научни) и експресивно изражајну особину језика.

струјни (фрикативни) сугласници – сугласници који настају трењем ваздушне струје о стране теснаца: *с, з, ж, ш, ф, х*.

структура језика – састав и распоред језичких јединица у систему облика и значења, систем облика и значења речи.

структурализам – учење структуралне лингвистике.

структурална лингвистика – лингвистичко учење које приступа језику као систему у коме су језичке црте међусобно повезане а не изоловане. Језик се схвата као систем знакова са комуникационом друштвеном функцијом. Творцем структурализма сматра се Фердинанд де Сосир.

субјекат – један од два главна реченична конституента који чини именичка јединица (реч, синтагма или зависна реченица) у номинативу (граматички субјекат) којом се означава носилац ситуације именоване и приписане предикатом. Субјекат може бити *траматички* (у номинативу) и *лојички* (у дативу, акузативу или генитиву).

субјекатска реченица – зависна реченица у служби субјекта: *Ко брзо даје*, двапут даје. – *Ко рано рани*, две среће граби.

сугласници (консонанти) – гласови који се стварају настајањем препрека у устима или на уснама при чему ваздушна струја савлађује те препреке. По месту артикулације и учешћу говорних органа у њиховом настанку деле се на: *уснене (лабијалне)*: *б, п, ф*; *зубне (денталне)*: *д, т, з, с и ц*; *псредњонейчане (палаталне)*: *ђ, њ, ч, џ, ж и ш*; *задњонейчане (веларне)*: *к, г, х*. По начину артикулације могу бити: *експлозивни*: *б, п, д, т, к, г, х*; *фрикативни*: *ф, з, с, ж, ш*.

суплетивизам – граматичка особина појаве допунских (суплетивних) облика у морфолошком систему промене речи. Суплетивизам је заснован на значењским односима, тј. повезују се у једном заједничком значењу два различита скупа гласова. У српском језику суплетивизам се појављује у два вида: а) суплетивне речи су потпуно различитих корена од речи са којима чине дату промену: *човек* – *људи, добар* – *бољи, биши* – *јесам*; б) суплетивни облици су речи истог корена кога и облици с којима чине

дату промену, с тим што су то облици који припадају различитим врстама промене: *браџи* – *брађа*, *џиле* – *џилад*, *деџе* – *деца* и др.

супротне (адверсативне) реченице – врста независнословених реченица у напоредном односу међу чијим садржајима постоји неподударност или супротност. Везници су: *а*, *али*, *но*, *неђо*, *веђ*, *џа иђак*: *Саџа је доџао, али није ни кођа наџао у куђи*.

супротни везници – везници којима се везују напореднословене реченице супротног односа: *а*, *али*, *но*, *неђо*, *веђ*, *џа иђак*.

суфикс – везана творбена морфема која се при извођењу речи додаје на творбену основу позади: *кој-аџ*, *уџиџељ-иџа*, *беођрад-ски*.

суфиксација – творбени начин при коме речи настају додавањем суфикса на основу: *зид-ар*.

т – зубни праскави безвучни сугласник.

тачка – интерпункџијски и правописни знак.

тачка и запета (зарез) – интерпункџијски знак.

творба речи – део грамаџике који се бави начинима стварања нових речи; уопште стварање нових речи. Четири су начина стварања нових речи: извођење, префиксација, слагање и комбинована творба.

текст – остварени говор, писан или штампан, који обично чини више реченица.

темпоралне реченице – в. временске реченице.

термин – реч која прецизно означава неки појам у науци или некој другој области.

терминологија – обично систематизован скуп, попис термина у некој области: грамаџичка терминологија, медицинска терминологија, рибарска терминологија итд.

тон – звук који настаје правилним треперењем звучних тела. Самогласници српског језика су тонови.

топоним – (грч. *topos*, место и *опота*, име) име географског места: *Дунав*, *Беођрад*, *Крађујевац*, *Мокрин*.

трајни глаголи – глаголи несвршеног вида.

транскрипџија – преношење текста из једног писма у друго.

транслитерација – преношење текста који је написан једним писмом средствима другог писма.

трпни глаголски придев – прост глаголски облик који се прави код једних глагола од инфинитивне основе наставцима *-н*, *-на*, *-но* или *-џи*, *-џа*, *-џо* одн. код других глагола од презентске основе наставцима: *-ен*, *-ена*, *-ено*.

трпно стање – в. пасив.

туђица – реч у српском језику из страног језика, посуђеница.

ћ – предђонепчани безвучни сливени сугласник.

ђирилица – једно од три модерна европска писма. Вирилица је словенско писмо настало по угледу на грчко, највероватније у Македонији крајем 9. века, које је добило назив према Вирилу који је саставио глагољицу. Вук Карацић је извршио реформу српске ћирилице те данас српска ћирилица има 30 знакова.

Ђирило и Методије – солунска брађа Константин (Ђирило) и Методије, византијски мисионари, који су на позив моравског кнеза Растислава отишли 863. године у Моравску (данашња Чешка) да шире хришћанство на словенском језику; претходно су саставили азбуку глагољицу и превели делове Библије на старословенски језик.

узајамно-повратни глаголи – врста повратних глагола који означавају радњу коју врше два или више субјеката: *свађаџи се, руковаџи се, рваџи се*.

узвици – непроменљиве речи коју чине гласови или скупови гласова који се у језику употребљавају да означе лична осећања, расположења, стања: *ах, ох, јој, јаој, хез, ој; ии, њи, дум, бум, шрас, фију*.

узвичне (ускличне, екскламативне) реченице – независне реченице којима се исказује експресивни (емоционални) став према ономе што значи реченица: *Ала смо их победили!*

узвичник – интерпункцијски знак (!) који се ставља иза узвичних реченица или неких речи да означи њихов повишен тон.

узрочне (каузалне) реченице – врста зависних реченица које се употребљавају као одредба узрока у вишој реченици. Обележје су им узрочни везници: *јер, зато што, стога што, још што, како, будући да: Није дошао јер је био болесњан*.

уметнуте реченице – реченице које се умећу међу делове једне реченице или међу две тесно везане реченице: *Марко је, бар иако се њрича, њред женидбом*.

упитне реченице – посебна врста независних реченица којима се тражи информација у вези са означеном ситуацијом и чија је комуникативна функција питање; њихово спољно обележје су упитне речце на почетку и знак питања на крају реченице: *Да ли данас има наставе?*

упитник – интерпункцијски знак (?) који се пише иза упитних реченица.

управни говор – директни, непосредни говор пренесен у неизмењеном облику како је изговорен.

упрошћавање сугласничких група – губљење појединих сугласника у сугласничким скуповима: *радосњан – радосна*.

условне (кондиционалне, погодбене) реченице – врста зависних реченица којима се означава услов за реализовање ситуације означене вишом (главном) реченицом и које имају функцију одредбе услова. Везници којима се обележавају ове реченице су: *ако, уколико, ли, кад, да*. Оне означавају хипотетичке ситуације, модалне су: *Ако све добро научим, њоложићу исџиџи*.

уснени сугласници – сугласници који се творе на уснама: *двоуснени: ђ, њ, м и уснено-зубни: в, ф*.

учестали (итеративни) глаголи – имперфективни, трајни глаголи који означавају радњу која се у прекидима понавља у неограниченом трајању: *џодвикиваџи, куцкаџи*.

ф – струјни зубно-уснени безвучни сугласник.

факултативан – необавезан, повремен.

фемининум – (лат. *femininum*) женски род, именица ж. рода.

фигуративно значење речи – посебно значење које речи добијају у контексту и зависи од целокупне ситуације.

филолог – онај који се бави филологијом.

филологија – наука која испитује језик и књижевност писаних споменика.

филозофија језика – лингвистички правац који испитује језик са филозовског аспекта.

финитан – одређен.

финитни глаголи – глаголи завршносвршеног видског лика.

флексибилан – који подлеже флексији, променљив.

флексија – (фр. *flexion*) промена, мењање именских и глаголских речи при чему се уз основу јављају различити наставци. Именска флексија има систем падежа за једнину и множину.

Код глаголских речи флексија испољава лица (1, 2. и 3. л.) и број (јд. и мн.) те систем глаголских времена и глаголских начина.

флексивни језици – језици у којима се граматички односи исказују посебним наставцима који се спајају са основом.

фонема – глас који као говорна јединица има функцију да обележава разлике у значењу. Српски језик има 30 фонема: *шаџа – шеџа, шума – љума, врх – врџ* итд.

фонетика – део науке о језику који проучава гласове говорних органа и њихове промене. С обзиром на различите приступе проучавању гласова, фонетика се дели на: *ојшћу, акустичку, физиолошку, историјску, дескриптивну, експерименталну* и др.

фонетски правопис – правопис који је заснован на начелу да сваком гласу у говору одговара посебан знак у писму, па се у писању обележава глас који се чује а не онај који је у вези са пореклом речи.

фонетски систем – сви гласови једног језика узети заједно као једна целина.

фонологија – део науке о језику који проучава фонеме као говорне јединице за обележавање разлике у значењу. За развој фонологије у 19. веку највећу заслугу има Прашка лингвистичка школа.

футур I (будуће време) – сложен глаголски облик за означавање радње, ситуације која ће се вршити у будућности који се гради од облика презента глагола *хџеџи (ћу, џеш, џе, џе, о. џеџе, џе)* и инфинитива глагола који се мења. Јавља се у два лика: *ја ћу џеваџи – џеваћу; ја ћу ићи – ићи ћу.*

футур II (футур егзактни) – сложен глаголски облик, означава радњу, ситуацију која ће се (из)вршити пре неке друге будуће радње, гради се од облика презента помоћног глагола бити и радног глаголског придева глагола који се мења: *(кад) будем иџао...*

х – задњонепчани струјни безвучни сугласник.

хидроним – (грч. *hidro + onoma*) име реке или неке друге водене површине.

хипокористик – облик неких властитих и заједничких именица којим се изражава субјективни однос блискости, присности, симпатије и сл. према именованом појму, име одмила: *Милорад – Миле, Вукосава – Вука, сека, ујко, меџо, џеленце, зека* и сл.

хипотакса – (грч. *hypostaxis*) зависан однос реченица у сложеној реченици: *Рекао је да ће доћи.*

хомониман – који се односи на хомоним: хомонимна реч.

хомоними – две речи истог гласовног склопа а различитог значења: *траџ и џраџ, коса и коса.*

хрватскосрпски језик – в. српскохрватски језик.

хунгаризам – мађарска реч или конструкција у неком другом језику, нпр. српском.

ц – пискави сливени сугласник.

црквенословенски језик – старословенски језик у црквеној употреби.

црта – интерпункцијски знак (-) којим се издваја уметнути или накнадно додати део текста.

цртица – правописни знак (-) који се пише између делова полусложеница, између двочланих женских презимена, при растављању речи на слоге, при преношењу речи у други ред итд.

ч – безвучни сливени предњонепчани сугласник.

чакавско наречје – наречје српскохрватског и хрватског језика названо по упитној заменици за ствари *ча* којим се говори у средњој

и источној Истри и Хрватском приморју до Карловца.

ш – безвучни струјни предњонепчани сугласник.

шатовачки језик – в. арго.

штокавско наречје – наречје коме припада народни српски језик, а назив је добило по упитној заменици за ствари *што*. Заузима највећи део српско-хрватске језичке територије. Простире се у целој Србији, Црној Гори; Босни и Херцеговини и великом делу Хрватске, источно и јужно од њених чакавских и кајкавских наречја. Штокавско наречје српског језика има два

изговора: екавско и ијекавско и дијалекте – новоштокавске: источнохерцеговачки (ијекавски) и шумадијско-војвођански (екавски дијалекат) и староштокавске: зетско-јужносанџачки (ијекавски), призренско-тимочки и косовско-ресавски (екавски) дијалекат.

шумадијско-војвођански дијалекат – новоштокавски дијалекат који се налази у основици српског књижевног језика екавског изговора а простире се у највећем делу северозападне Србије, Срему, Шумадији и највећем делу Бачке и Баната. Најважније су му особине: четири акцента и седам падежа.

Литература

- Клајн, И. и Шипка, М. (2006): *Велики речник српских речи и израза*, Нови Сад, Прометеј.
- Simeon, Rikard (1969): *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb.
- Симић, Р. и Јовановић, Ј. (2007): *Мала српска граматика*, Београд.
- *Srpskohrvatski jezik* (1972): Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja, Beograd, Interpres.
- Станојчић, Ж. и Поповић, Љ. (2008): *Граматика српског језика*, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, Београд.
- Стевановић, М. (1989): *Савремени српскохрватски језик, I–II*, Београд, Научна књига.
- Šipka, D. (1998): *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad, Matica srpska.

Summary

The aim of this work is to offer students systematic and alphabetically organized glossary of grammar and linguistic terms, which can be found within teaching contents of Serbian language at Teaching Education Faculty. This glossary is particularly useful for students studying in the towns with not many libraries, and at places where no encyclopaedias, lexicons and dictionaries can be found. This form of presentation of grammar and linguistic contents will help users to adopt professional contents from the other angle and in an explicate way, by short definitions, with definite examples, if needed.

Key words: *glossary, grammar terms, linguistic terms, definitions, terms.*